

جمهوری اسلامی ایران

مرکز مدیریت حوزه های علمیه کل کشور

رساله علمی سطح ۳

بررسی شیوه مناظرات امام صادق علیه السلام با پیروان ادیان مذاهب و فرق

استاد راهنما: آیت الله محسن غرویان

استاد مشاور: حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید صمصام الدین قوامی

استاد داور: حجت الاسلام و المسلمین حسین عبدالمحمدی بنچناری

نویسنده: حسین فاضلی

زمستان ۹۱

چکیده

در طول قرون متمادی حیات فرهنگی بشر، هر مکتب الهی یا مادی برای اشاعه فرهنگ و پیش خود از وسیله مهمی به نام تبلیغ سود جسته و برای این کار، شایسته ترین افراد که از توانایی هایی علمی، عملی و نفوذ کلام برخوردارند را برای گسترش مکتب خود انتخاب نموده و به این وسیله سعی در تسخیر افکار و عقاید مردم در جهت اهداف مکتبشان می نماید. به عبارت دیگر تبلیغ افکار و عقاید و روش های مختلف آن، شیوه ای مرسوم و عقلایی است که همواره مورد استفاده تمامی مذاهب و مکاتب مادی یا معنوی بوده است.

در دین مقدس اسلام که توسط پیامبر خاتم محمد مصطفی *صلی الله علی و آله وسلم* ارائه شده است و مشعل هدایت آن؛ به برکت وجود اهل بیت نبوت علیهم السلام فروزان مانده، تبلیغ، از جایگاه و ویژگی خاصی برخوردار بوده است. در این میان، یکی از مهمترین و تاثیر گذارترین شیوه های تبلیغی مناظره بوده است. این بزرگواران در طول زندگانی افتخارآمیز خود به منظور دعوت الی الله و سوق دادن انسان ها به صفات و رفتارهای نیکو، شیوه های متنوعی را در مناظرات خود بکار بستند که هر یک در جای خود، تأثیر بسزایی بر شخصیت و رفتارهای انسان ها برجای نهاده است.

امام صادق(ع) به عنوان ششمین امام از نسل پیامبر اسلام و رئیس مذهب جعفری، در دوران پر برکت امامتش، مناظرات منحصر به فرد و پرباری را با مخالفان برگزار نمود که در نوع خود، از حیث ساختاری و بکارگیری شیوه های متعدد و متنوع در مناظره، بی نظیر است.

گسترده گی و ویژگی های منحصر به فرد مناظرات آن حضرت و اهمیت و ضرورت پردازش آن ها، نویسنده را بر آن داشت تا پژوهشی در زمینه شیوه مناظرات امام صادق(ع) با پیروان ادیان مذاهب و فرق انجام دهد.

در این راستا، هدف از تحقیق این بود که با عنایت به بضاعت علمی اندک نویسنده، به این پرسش پاسخ داده شود که آیا امام صادق(ع) به عنوان نماد و رهبر جامعه اسلامی و در رأس آن تشیع، در مناظرات خود از شیوه

های خاص و در عین حال متنوعی در برابر مخالفان استفاده می نمودند یا خیر؟ و اگر چنین بوده این شیوه ها چه بوده است؟

با در نظر قرار دادن هدف فوق، در بخش اول این پژوهش تحت عنوان مفاهیم و کلیات، در قالب دو فصل به مباحث مقدماتی پرداخته شده است. فصل اول با عنوان مفهوم شناسی، در پنج گفتار به کلیدواژه ها، تاریخچه مناظره، اهداف، آثار، فواید، آداب و آفات مناظره اشاره شده است. در فصل دوم، کلیاتی پیرامون زندگانی و حیات پر برکت علمی امام صادق علیه السلام بیان شده و در قالب دو گفتار؛ از ولادت تا امامت، شرایط و تحولات فرهنگی دوران امامت آن حضرت، نمایی کلی از زندگانی و امامت آن حضرت ترسیم شده است.

بخش دوم با عنوان مهمترین شیوه های مناظره امام صادق علیه السلام، در سه فصل بدین شرح بررسی شده است: فصل اول با عنوان ابعاد اخلاقی، به بعد اخلاقی مناظرات آن امام پرداخته و دارای دو گفتار با عناوین: اخلاق فردی و اخلاق جمعی می باشد. فصل دوم با عنوان ابعاد مهارتی، دارای دو گفتار مهارت در پردازش مطالب و مهارت در ارائه مطالب می باشد که مناظرات حضرت را از این زوایا مورد بررسی قرار داده است. در فصل سوم با عنوان ابعاد علمی، در قالب دو گفتار، به بررسی مناظرات امام با رویکرد محتوایی و استدلالی پرداخته شده و بالاخره در پایان نیز، به نتیجه گیری کلی از بررسی و تحلیل شیوه های مناظره آن حضرت اشاره شده است.

نتایج بدست آمده از بررسی و ارزیابی مناظرات نشان داد که مناظرات امام صادق (ع) در برابر مخالفان و مخاطبان گوناگون، از تنوع و گوناگونی روشمند و نظام یافته ای بهره مند بوده و آن حضرت در مناظرات، به تناسب مخاطبان، موضوعات و موقعیت ها، از شیوه های مختلفی استفاده نموده است.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱
مقدمه.....	۳
عنوان پژوهش.....	۷
تعریف موضوع پژوهش.....	۷
اهداف پژوهش.....	۷
روش پژوهش.....	۸
سئوالات پژوهش.....	۸
پیشینه تحقیق.....	۸
بخش اول مفاهیم و کلیات	۱۱
فصل اول مفهوم شناسی.....	۱۲
گفتار اول: کلیدواژه ها و کلمات مترادف.....	۱۲
(۱) مناظره.....	۱۲
(۲) احتجاج.....	۱۴
(۳) حوار.....	۱۴
(۴) جدال.....	۱۵
انواع جدل.....	۱۶
الف- جدال به احسن.....	۱۶
ب- جدال به غیر احسن.....	۱۸

۱۹	..... مرء	(۵)
۱۹	..... شیوه	(۶)
۲۰	..... گفتار دوم: تاریخچه و جایگاه مناظره در عرصه گفتگو	
۲۰	..... الف-تاریخچه مناظره در یونان باستان	
۲۲	..... ب- تاریخچه مناظره در مکاتب غربی	
۲۳	..... ج- مناظره و جایگاه آن در اسلام	
۲۳	..... ۱. مناظره در قرآن	
۲۵	..... ۲. مناظره در سنت و روایات	
۲۶	..... گفتار سوم: اهداف و فواید مناظره	
۲۷	..... گفتار چهارم: شرایط و آداب مناظره	
۲۷	..... ۱. قداست هدف، اثبات حق و حق جویی	
۲۸	..... ۲. نگاه کردن به سخن نه به گوینده آن	
۲۹	..... ۳. صدق و راستی در گفتار	
۲۹	..... ۴. داشتن اخلاص و انصاف در مناظره	
۲۹	..... ۵. رعایت ادب در مباحثه و رویارویی	
۳۰	..... گفتار پنجم: آسیب ها و آفات مناظره	
۳۱	..... ۱. نپذیرفتن حق	
۳۱	..... ۲- تظاهر و ریاکاری	
۳۲	..... ۳. خشم و غضب	
۳۲	..... ۴- کینه توزی و حسد	
۳۳	..... ۵. کنجکاوی و تجسس در عیوب طرف مناظره	
۳۳	..... ۶. تکبر و خود بزرگ بینی	
۳۴	..... فصل دوم کلیاتی پیرامون زندگانی و حیات علمی امام صادق علیه السلام	

گفتار اول: از ولادت تا امامت ۳۴

۱- ولادت ۳۴

۲- دوران رنج و محنت ۳۴

۳- همراه با پدر ۳۵

۴- دوران آمادگی ۳۷

۵- آراء و نظرات شخصیتها درباره امام صادق علیه السلام ۳۸

گفتار دوم: شرایط فرهنگی دوران امامت امام صادق(ع) ۴۵

۱. جنبش فرهنگی و پیدایش فرق، مذاهب و اندیشه ها ۴۶

الف- علوم قرآنی ۴۶

ب- فقه: ۴۷

ج- کلام ۴۸

۲- تدابیر و برنامه های اصلاحی امام صادق(ع) ۴۹

الف- کناره گیری از کشمکش های سیاسی ۵۰

ب- تقیه ۵۰

ج- تأسیس دانشگاه بزرگ جعفری ۵۱

۱- عوامل زمینه ساز دانشگاه جعفری ۵۱

۲- شخصیت علمی رئیس دانشگاه جعفری ۵۳

۳- ویژگی ها و مزایای دانشگاه جعفری ۵۴

۴- برکات و دستاوردهای دانشگاه جعفری ۵۶

الف- گسترش علوم و معارف اسلامی ۵۶

حدیث ۵۶

تفسیر قرآن به روش اهل بیت علیهم السلام ۵۷

علم کلام ۵۷

تبیین فقه به روش ناب محمدی ۵۸

علم اخلاق ۵۹

۵۹	علوم دیگر
۵۹	ب- تربیت جمع انبوهی از دانش پژوهان
۶۱	بخش دوم: مهمترین شیوه های مناظره امام صادق (ع)
۶۲	مقدمه
۶۴	فصل اول ابعاد اخلاقی
۶۴	گفتار اول: اخلاق فردی
۶۴	صبوری در طول مناظره
۶۶	گفتار دوم: اخلاق جمعی
۶۶	۱- رعایت ادب و استفاده از القاب نیکو
۶۷	۲- برخورد تند
۶۹	فصل دوم ابعاد مهارتی
۶۹	گفتار اول: مهارت در پردازش مطالب
۶۹	۱- ارائه پاسخ های مستدل و کوتاه
۷۲	۲- استفاده از دلایل و مستندات بدیهی و در دسترس
۷۴	۳- هدایت تدریجی از راه جدل، خطابه و برهان
۷۵	۱- جدال احسن
۷۵	۲- خطابه
۷۶	۳- برهان
۷۸	گفتار دوم: مهارت در ارائه مطالب
۷۸	۱- ارائه پاسخ ها به صورت چند مرحله ای در طول مناظره
۷۹	۲- ابطال مدعای طرف مقابل با استفاده از کلام وی
۸۰	۳- قرارگرفتن در جایگاه پرسشگر
۸۱	۴- اثبات و تبیین آسیب پذیری افکار و عقاید مخاطب

- ۵- مدیریت بحث و تاثیرگذاری گام به گام بر افکار مخاطب ۸۵
- فصل سوم ابعاد علمی ۹۰
- گفتار اول: محتوای قوی ۹۰
- ۱- پویایی عقلی در پاسخ ها و به تفکر واداشتن مخاطب ۹۰
- ۲- ارائه مدارک و ادله متقن به تناسب مخاطبان ۹۱
- الف- استفاده از آیات و روایات در مناظره با مخاطبان مسلمان ۹۱
- ب- پاسخ به اهل کتاب با استفاده از آیات قرآن ۹۵
- ۳- استدلال عقلی و منطقی ۹۶
- گفتار دوم: استدلال قوی ۱۰۲
- ۱- ایجاد صورت های مختلف برای مدعی فرد مقابل (سپروتقسیم) ۱۰۲
- چرا تعدد صنایع جهان جائز نمیشود؟ ۱۰۲
- برهان تمناع ۱۰۳
- ۲- بکارگیری براهین عقلی و منطقی در خداشناسی و اثبات وجود خدا ۱۰۵
- برهان نظم ۱۰۷
- برهان حدوث ۱۰۸
- برهان فطرت ۱۱۱
- یگانگی خداوند متعال ۱۱۲
- ۳- فراگیر بودن پاسخ ها و عدم محدودیت زمانی و مکانی آن ۱۱۴
- الف- غنای محتوایی و اصالت در دلایل و مستندات ۱۱۴
- استفاده از براهین عقلی و فلسفی ۱۱۴
- استفاده از آیات و روایات ۱۱۶
- ب- تناسب با فطرت ۱۱۸
- ج- رعایت اعتدال و میانه روی ۱۲۰
- ۴- تسلط کامل بر مبانی و اعتقادات مخاطب ۱۲۰

۵- رد قیاس و رأی با استناد به آیات قرآن و احادیث..... ۱۲۲

بررسی راه و روش امام صادق علیه السلام..... ۱۲۴

نتیجه گیری..... ۱۲۸

منابع و مأخذ..... ۱۳۰

پیشگفتار

امروزه حوزه های علمیه و دانشگاه ها، به عنوان طلایه داران عقل و اندیشه در عرصه علم و فرهنگ به ویژه علوم اسلامی، همواره محل بحث و گفتگو بوده و مباحث سیاسی اجتماعی و فرهنگی دینی اخلاقی و فلسفی و... در این مراکز علمی، از رونق و طراوت خاصی برخوردار است. به نظر میرسد با توجه به برگزاری اجتناب ناپذیر جلسات گوناگون مناظره در حوزه های مختلف علوم و در راستای رشد کمی و کیفی مناظرات، وجود یک الگو و مدل صحیح از مناظره که برگرفته از تعالیم روحبخش اسلامی باشد، امری ضروری است. یکی از بهترین منابع جهت دستیابی به این الگو، سیره امامان معصوم(ع) به ویژه امام صادق(ع) است که با کنکاش و بررسی و تحقیق در مناظرات آن حضرت، می توان شیوه های مناظره امام را به عنوان یک الگوی کامل مناظره اسلامی به جهانیان معرفی نمود.

نوشتار حاضر با عنوان بررسی شیوه مناظرات امام صادق(ع) با پیروان ادیان مذاهب و فرق متنی است تحقیقی که به تشریح و تبیین شیوه مناظرات آن حضرت پرداخته و در آن تلاش شده، بخشی از زوایای مناظرات آن حضرت، مورد بررسی قرار گیرد. امید آنکه مفید واقع شده و مورد تأیید حضرت ولیعصر(عج) قرار گیرد. اینک فرصت را مغتنم شمرده برخود لازم میدانم از بذل عنایت و امتنان استاد محترم راهنما؛ دانشمند و استاد حوزه و دانشگاه، آیت الله محسن غرویانی که با دقت و صبر فراوان خود، این رساله را مطالعه و رهنمودهای لازم را فرمودند، کمال سپاس گزاری را نمایم. همچنین از استاد مشاور محقق حوزه و دانشگاه، جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید صمصام الدین قوامی که در مراحل مختلف تدوین رساله، مرا از راهنمایی های ارزنده خود بهره مند ساختند کمال تشکر را داشته باشم. نیز وظیفه خود می دانم از استاد داور، جناب حجت الاسلام و المسلمین حسین عبدالمحمیدی بنچناری که رهنمودهای ارزشمندی را بیان فرمودند، سپاس فراوان نمایم. امید دارم در پرتوی کسب علم و دانش اندوزی از محضر این بزرگواران، پنجره های ارزشمندی از علم و دانش در برابر دیدگانم گشوده گردد.

فرصت را مغتنم شمرده از کلیه اساتید کارشناسان و دوستانی که در طول تدوین رساله، مرا راهنمایی نمودند، تشکر و قدردانی نمایم.

کلیات ۲

در پایان از همسر که در طول مراحل تدوین این پایان نامه، همواره با همکاری و تشویق خود مرا در

تکمیل آن یاری داد، تشکر و سپاس گزاری می نمایم.

مقدمه

دعوت و تبلیغ، جوهره تمام ادیان و مسئولیت همه پیامبران و اوصیای الهی بوده و در دین مقدس اسلام نیز از جایگاه ویژه ای برخوردار است. تبلیغ اسلامی، ابلاغ پیام الهی از سوی پروردگار به مردم است که این امر خطیر، به عنوان یک مسئولیت و تکلیف الهی، در درجه اول بر عهده پیامبر اکرم (ص) و جانشینان راستین وی نهاده شده و در مرحله دوم، وظیفه عموم مؤمنین است که در این راه مجاهدت کنند.

محتوای پیام عبارتست از قوانین و دستورات خداوند که با هدف اتمام حجت بر انسان و هدایت او به سوی کمال و سعادت و عبودیت محض تحقق یابد. به یمن این پیام رسانی و رهبری و هدایت رهبران الهی است که بستر رشد و شکوفایی عقول آدمیان فراهم شده و بذر تفکر و اندیشیدن، در اذهان انسانها به فعلیت تمام رسیده است. در حقیقت، شیوه تبلیغ و هدایت آن بزرگواران، ثمره پیوند ارزشمند دو گوهر گرانبهائی است که از جانب خداوند متعال بر آدمی ارزانی شده: یکی گوهر عقل و تدبیر^۱ و دیگری گوهر نطق و بیان^۲. چرا که در پرتوی ترکیب این دو عنصر مهم و نقش آفرین است که می بینیم تضارب آراء و اندیشه ها ایجاد می شود، خلاقیت و قدرت تفکر آدمیان افزایش می یابد و به تبع آن معارف و علوم بشری مسیر تکامل و پیشرفت را در پیش می گیرد. به این سبب در همه ادیان الهی به ویژه دین مبین اسلام، در کنار عنصر عقل، به عنصر بیان نیز توجه و اهتمام خاصی شده است و وجود تعیین کننده این دو عنصر در شیوه های مختلف تبلیغی، کاملاً مشهود و پدیدار است.

مناظره یکی از شیوه های مهم تبلیغ است و به عنوان یکی از ابزارهای نقش آفرین در عرصه تبادل آراء و اندیشه ها، همواره مورد عنایت و در دستور کار رهبران دینی بوده و آن بزرگواران، از آن، در جهت اثبات حقایق مذهب و شریعت حق و ابطال افکار و عقاید فاسد مخالفان، استفاده می کردند.

تاثیر مناظره و بحث در تایید جبهه حق و تضعیف باطل تا پایه ای است که هارون الرشید بعد از شنیدن مناظره هشام گفت: «قال مثل هذا حی و بقی لی ملکی ساعه واحده فوالله للسان هذا ابلغ فی قلوب الناس من مائة الف سیف»^۳ با وجود مناظره چنین شخصی حکومت من یک ساعت هم دوام نخواهد آورد! زبان این مرد، نافذتر از صد هزار شمشیر است.

۱- همچنانکه آیات بسیاری در قرآن بر وجود عقل و جایگاه و اهمیت آن اشاره دارد آیاتی چون: «افلا تعقلون؛ افلا یتدبرون؛ لعنکم

تتفکرون».

۲- همچنانکه آیه شریفه «علمه الیابان» به آن اشاره دارد.

۳- شیخ صدوق؛ کمال الدین و تمام النعمه ج ۲ ص ۳۶۸

با سیری اجمالی در منابع و متون اسلامی می توان دریافت که اهل بیت پیامبر علیهم السلام به عنوان جانشینان آن حضرت و نمایندگان و برگزیدگان خداوند روی زمین، در حدود دو قرن حیات پر برکت خود، با برگزاری مجالس گوناگون مناظره، ضرباتی سهمگین بر پیکر پوسیده افکار فاسد دگرانديشان وارد می کردند.

در این میان دوران امامت پیشوای ششم شیعیان امام صادق علیه السلام و مناظرات برگزار شده توسط آن حضرت، با توجه به شرایط خاص فرهنگی و سیاسی، دارای ویژگی های منحصر به فردی است که بر پژوهشگران دینی پوشیده نیست؛ چرا که عصر امامت آن امام، عصر تحول فرهنگی و پیدایش و گسترش اندیشه ها و مکاتب بود. در این دوران نسل های جدیدی از تازه مسلمانان با ملیت های مختلف به جامعه اسلامی پیوسته بودند و به همراه خود، باورها و یافته های علمی و فرهنگی خویش را نیز به جهان اسلام وارد کرده بودند.

این افکار وارداتی هر چند در بدو امر مزایایی نیز در بر داشت؛ اما پیامدهای منفی عمیقی نیز با خود به ارمغان آورد که پدیدارشدن شبهات و انحرافات فکری و نفوذ افکار بیگانگان را می توان از این پیامدها شمرد. از سوی دیگر، فاصله زمانی بیش از یک قرن از ظهور اسلام، حاکمیت حاکمان طاغوت، وجود جو احتناق و فشار از سوی دستگاه حاکمیت اموی، برکنار نمودن امامان معصوم علیهم السلام از منصب هدایت و رهبری امت و ایجاد محدودیت و تنگنا برای آنان در امر ارشاد و هدایت مردم، تبلیغات منفی دستگاه حاکمیت و وارونه جلوه دادن بسیاری از حقایق، بستر مناسبی را جهت روند رو به رشد تهاجمات گسترده فرهنگی و اعتقادی علیه مبانی اسلام راستین فراهم کرده بود.

در چنین اوضاع آشفته و کشمکش های علمی و مناظرات اعتقادی؛ دیری نپایید که احزاب و گروه های مختلف مذهبی و غیرمذهبی پدیدار شدند و حتی برخی از این گروه ها مورد حمایت مستقیم دستگاه حاکمه نیز بودند. این موارد از جمله مسائلی است که این دوران را از نظر فرهنگی در مقایسه با دوران امامت سایر معصومین علیهم السلام متمایز نموده و آن را دورانی بحرانی و استثنائی نشان می دهد.

در این دوران، حوزه فرهنگ و علوم در ابعاد گوناگون، دچار چالش های جدی شده بود. در حوزه علوم قرآن و تفسیر، میان اساتید قراءات، اختلاف شدیدی وجود داشت و هر کدام قرائت خود را صحیح تر می دانست. در بخش تفسیر نیز مفسرین از دیدگاه خود تفسیر می کردند و بدین ترتیب تفاسیر آیات بعضاً دستخوش تغییر و تحریف می شد.

در حوزه فقه نیز با پیدایش نحله های فقهی مختلف، افراد زیادی تحت عنوان فقیه با مبانی خاص فقهی خود بر کرسی فتوا تکیه کرده بودند. افرادی چون مالک بن انس، حسن بصری و سفیان ثوری را می توان از فقهای مشهور آن عصر در میان مردم یاد کرد.

و اما در حوزه کلام و اعتقادات شرایط به مراتب بدتر و وخیم تر بود چرا که مسائل کلامی و اعتقادی در میان اندیشمندان داغ تر و هیجان انگیزتر از مسائل فقهی و تفسیری بود. از این رو با بالاگرفتن مباحثات کلامی دیری نپایید که فرقه های زیادی در جامعه اسلامی پدیدار شد که مهم ترین آنها عبارت بودند از معتزله، اشاعره و مرجئه. بحث اساسی این گروه ها درباره خدا و صفات او، توحید و ثنویت، وحی و نبوت، قضا و قدر، جبر و اختیار و دیگر مسائل اعتقادی بود.

این نابسامانی فرهنگی و گسترش و ظهور مکاتب فکری و نحله های گوناگون و جهت گیری کلی آنها علیه اصول و مبانی اسلام ناب، همه از عواملی بود که اجرای یک برنامه اصلاحی بنیادی را در ابعاد وسیع فرهنگی از جانب امام صادق علیه السلام می طلبد. از این رو، حضرت، استراتژی کلی امامت شیعی را در این عرصه با تأسیس دانشگاه بزرگ جعفری آغاز نمود و در کنار تبیین و تشریح مبانی اسلام راستین در عرصه های گوناگون علوم و تربیت جمع انبوهی از دانش پژوهان و دین شناسان خبره، خود مستقیماً به میدان مناظره و تضارب آراء و اندیشه ها گام نهاد و با برگزاری مناظراتی ماندگار، پرشور و سرنوشت ساز، با سران و پیروان دیگر مذاهب و فرق، نه تنها روند رو به رشد افکار فاسد و اندیشه های باطل را متوقف نمود؛ بلکه به مرور زمان، حقانیت مذهب تشیع و مبانی و اصول حقیقی اسلام راستین را آشکار ساخت.

بدیهی است این نهضت عظیم علمی فرهنگی از سوی امام را، نمی توان اقدامی مقطعی و فاقد استراتژی و برنامه ریزی منسجم دانست؛ چرا که با نگاهی اجمالی در مسیر برگزاری مناظرات و بررسی محتوای پرسش ها و پاسخ ها، به خوبی می توان دریافت که مناظرات آن حضرت، از یک مهندسی روشمند، مدیریتی یکپارچه و شیوه هایی حساب شده برخوردار است و بهترین و دقیق ترین پاسخ ها به تناسب پرسش ها به مخاطبان ارائه شده است به گونه ای که با اجرای این برنامه ها و شیوه ها در مناظرات، نتیجه ای جز موفقیت و چیرگی بر مخاطبان نمی توان تصور کرد. با عنایت به این مهم بود که با ارشادات و راهنمایی های اساتید محترم، این موضوع را به عنوان کار تحقیقی خود انتخاب کردم، تا از راه بررسی و تحلیل مناظرات امام صادق علیه السلام، راه ها و روش های مناظره را استنباط و استخراج نمایم. چرا که مطالعه و بررسی سیره امامان معصوم به ویژه امام صادق علیه السلام

کلیات ۶

و نیز نحوه برخورد و تعامل ایشان با گروه های مختلف فکری و اعتقادی موجود در جامعه، جهت فراگیری و پیاده کردن شیوه های رفتاری آنان در عصر حاضر و جوامع امروزی، امری لازم و ضروری است.